

oyning tartib raqamini aniqlash o'rgatiladi. Masalan yilning beshinchi oyi qanday ataladi? Iyul, avgust, oktyabr tartib bo'yicha nechanchi oylar? Agar oy va sana ma'lum bo'lsa, haftaning kunini aniqlaydilar va aksincha haftaning kunlari ma'lum bo'lsa, bu kun oyning qaysi sanasiga to'g'ri kelishini aniqlash mumkin? Bolalarni kalendar bo'yicha quyidagi savollarga javob berishga o'rgatiladi:- Bu yil Mustaqillik bayrami, Navro'z bayrami, Xotira kunlari haftaning nechanchi kuniga to'g'ri keladi?

- Yanvar, mart, may, dekabr yilning nechanchi oylari?
- Yilda ikkinchi, to'rtinchi, sakkizinchi bo'lib keluvchi oyning nomi nima?
- Kalendaridan biling-chi bahorgi kanikul necha kun davom etarkin? (bahorgi kanikul 21 martdan boshlanib 1 aprelgacha davom etadi.)

Bunday savollarni yana davom ettirish mumkin, yilda oyning kelish tartibini belgilashda rim raqamlaridan foydalaniladi. Sutka tushunchasi sutkaning bolalarga yaqin bo'lgan qismlari-ertalab, kunduzi, kechqurun, tun (yoki eralabdan kechgacha bo'lgan kun va tun) orqali ochib beriladi. Bundan tashqari davomiyligining tartibi haqidagi tasavvurga tayaniladi: kecha, bugun, ertaga, ertadan keyin, oldingi kun, indini, o'tgan kuni. Bolalarga kecha ertalabdan bugun ertalabgacha o'tgan vaqt oralig'i sutka deb ataladi deb tushuntiriladi. Tabel-kalendaridagi chislolar sutkalarini ifodalashini sutkalar kechasi soat 12 da boshlanishi tushuntiriladi: shundan keyin soat va minut tushunchasi o'rgatiladi. Bolalarning bu vaqt oraliqlari haqidagi aniq tasavvurlarining amaliy faoliyatlari, kuzatishlari asosida shakllantiriladi. Masalan: 1 soat bitta 60 dars bilan katta tanaffusning davom etishidir. Bir minutning qancha davom etishini shakllantirish uchun mashqlar kiritiladi. Bu mashqlar yordamida bolalar bir minutda nima qilish mumkinligini bilib oladilar. Masalan bir minutda qancha sanay olasan? Necha misol echa olasan? O'rtacha qadam bilan bir minutda necha metr bosish mumkin? Soat va minut bilan tanishtirishga bag'ishlangan birinchi darsdayoq vaqt o'lchovlari orasidagi munosabatlar aytiladi: bir sutka yigirma to'rt soatdan, bir soat oltinchi minutdan iborat. Bu bosqichda soat bilan tanishtirish asosiy ish bo'lib hisoblanadi. Soatning demonstrasion modeli yordamida o'qituvchi soatning tuzilishi, ishlashini, hamma soatlar shunday yasalganini, ya'ni katta strelka bir kichik chiziqchadan ikkinchi kichik chiziqchagacha bir minutda o'tishini, kichik strelka esa bir katta chiziqdan ikkinchi katta chiziqgacha bir soatda o'tishini aytadi. Shuning uchun katta strelkani minut strelkasi kichik strelkani esa soat strelkasi deyiladi. Shundan keyin o'qituvchi bolalarga vaqt hisobi yarim kechadan yoki tushdan boshlanishini aytadi. Bolalar vaqtni soatga qarab aniqlashni o'rganishlari uchun sifer blatli soat modellaridan foydalanadilar. So'ngra soat modellaridan foydalanishga doir mashqlar tavsiya qilinadi: masalan belgilangan vaqtini aytish va o'qituvchi aytgan vaqtni belgilash taklif qilinadi. So'ngra vaqtni soat va minutlar bilan aniqlashning turli ifodalanihi o'rgatiladi: masalan: "9-u 30 minut, soat 9 dan 30 minut o'tdi, 9 yarim", "soat 4-u 45 minut, 15 ta kam 5, chorakam 5". SHu bilan birga dastur bolalarni kunduz yoki kechani birdan o'n ikkigacha bo'lgan soatlarning aytilishi ham o'rgatiladi. Ya'ni soat modelida birdan o'n ikkigacha bo'lgan sonlar bor. Shuning uchun vaqtni aytishdan oldin hozir ertalab yoki kechqurun,

kunduzi yoki kechasi ekanligini aniqlab olish lozim. Masalan kunduz soat 4 yoki kechasi soat 4. Sutka tungi soat 0 dan boshlanadi. Soat 0 dan kunduz soat 12 gacha sutkaning birinchi yarmi o'tadi. Bir soatdan keyin soat 13 (yoki kunduz soat 1) bo'ladi. Sutka boshidan 24 soat o'tgandan keyin soat yana soat 0 ni ko'rsatadi. 3-sinfda o'quvchilar o'zlari uchun yangi vaqt birliklari-sekund va asr bilan tanishadilar. Sekundning davomiyligi haqida aniq tasavvurlarga ega bo'lishi uchun bolalarga 1 sekunda 1-2 qadam bosish, 1 metr o'tish mumkinligi, 1 sekund ichida nima qilish mumkinligi o'rgatiladi. Asr tushunchasini kiritish ancha murakkab, chunki bolalar bu ulkan vaqt oralig'ini fikran qamrab olishlari ancha qiyindir. O'qituvchining vazifasi vaqtning yilga nisbatan eng katta o'lchov birligi asrni tushuntirishda shunday misollarni tanlashdan iboratki, ular bolalarga ozgina bo'lsa ham 100 yilga teng vaqt oralig'i davomiyligi qancha bo'lishi haqida tasavvur bersin. Demak, 100 yil vaqt oralig'i davomiyligi haqida tasavvurni bolalar o'z yoshlarini, yaqin kishilarning yoshlarini asr bilan taqqoslash asosida oladilar. Asr ko'rilayotgan vaqt birliklari oarsidagi eng yirigidir. "Vaqt o'lchovlari" mavzusini o'rganish uchun bir qator darslar ajratiladi. Bu darslarning vazifasi vaqt o'lchovlari haqidagi bilimlarni kengaytirish va ularni sistemaga solishdan iborat. Bu mavzuni o'rganish vaqt o'lchovlari jadvalini tuzish va uni o'zlashtirishdan boshlanadi:

1 asr = 100 yil 1 sutka = 24 soat

1 yil = 12 oy 1 soat = 60 minut

1 oy = 30 yoki 31 sutka 1 minut = 60 sekund

Fevral oyi 28 yoki 29 sutka.

Oddiy yil 365 sutka, kabisa yili 366 sutka. Bir necha dars vaqt o'lchovlarini taqqoslash ismli sonlarni qo'shish va ayirish bilan bolalarni tanishtirishga bag'ishlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmedov M va boshqalar 1-sinfda matematika darslari – Toshkent.: O'zinkomsentr, 2003, 96-bet.

2. Ahmedov M., Ibragimov P., Abdurahmonova N., Jumayev M. E. "Birinchi sinf matematika darsligi." – T.: "Sharq", 160-bet.

3. A'zamov A. "Yosh matematika qomusiy lug'at"- Toshkent.: Qomuslar bosh tahririyati, 1991, 478 bet.

4. Bikbayeva N.U va boshqalar "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi"- Toshkent.: O'qituvchi, 2007, 208 bet.

5. Bikbayeva N.U va boshqalar Matematika 2 – Toshkent.: O'qituvchi, 2010, 208 bet.

6. Bikbayeva N.U va boshqalar Matematika 3 – Toshkent.: O'qituvchi, 2010, 206 bet.

7. Boltayev J, Qodirov A "Boshlang'ich sinflarda matematikadan sinfdan tashqari ishlar" Toshkent, 2002, 52 bet.

"SAVOD O'RGATISH MASHG'ULOTLARI"

*Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich*

Talabasi

Matyoqubova Zuhra Urinbayevna

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga savod o'rgatishning qonun qoidalari bolalarni yozishga va o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish va to'g'ri behato yozish hamda, harflarni imlo hatosiz chiroyli yozish qoidalari haqida to'liq yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *To'g'ri yozish qoidalari, chiroyli va behato yozish, insho so'zining lug'aviy ma'nosi, tovush, fonetika, insho turlari, husnixatga etibor qaratish.*

Аннотация: *В данной научной статье полностью разъясняются правовые правила обучения грамоте учащихся начальных классов, повышения интереса детей к письму и чтению, правила правильного письма и красивого написания букв без орфографических ошибок.*

Ключевые слова: *Обращая внимание на правила правильного письма, красивого и беглого письма, словарное значение слова эссе, звучание, фонетику, виды эссе, вежливость*

Abstract: *In this scientific article, the legal rules of teaching literacy to elementary school students, increasing children's interest in writing and reading, and the rules for writing correctly and spelling letters beautifully without spelling mistakes are fully explained.*

Key words: *Paying attention to the rules of correct writing, beautiful and fluent writing, the dictionary meaning of the word essay, sound, phonetics, types of essays, courtesy.*

O'qish va yozish kishining nutq faoliyati turi bo'lib, o'quv va yozuv malakasi ham nutq faoliyatining boshqa turlari bo'lgan og'zaki hikoya qilish, boshqalar nutqini eshitib idrok etish, ichki nutq bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi malakaning shakllanishi uchun ma'lum bir faoliyati ko'p marta takrorlanishi talab etiladi. Shunday ekan, savod o'rgatish jarayonida bola juda ko'p o'qishi va yozishi zarur. Bizning yozuvimiz tovush yozuvi xisoblanadi, o'qishda grafik belgilar (xarflar)ni tovushga aylantirish bosqichi yozuvda esa aksinsha, tovushning xarfga aylantirish bosqishi bo'lib, bu o'qish va yozishni ancha qiyinlashtiradi, so'zni tovush-xarf tomonidan taxlil qilish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Savod o'rgatish metodikasi o'quvchilarga tovushlar haqida ma'lumot berishda, o'zbek tilining fonetik tizimi xususiyatlarini hisobga oladi. Savod o'rgatish ushuni so'z ma'nolarini farqlashga xizmat qiladigan tovushlarni, ya'ni fonemalarni bilishi zarur. Maktabda savod analitik-sintetik tovush metodi bilan o'rgatiladi. O'quvchilar so'zni analiz qilish bilan kerakli tovushni ajratadilar, ularni taxlil qiladilar, sintezlaydilar, shu asosda xarfni va bo'g'inlab o'qish jarayonini o'zlashtiradilar. Bunda til grafik sistemasini, tovushlarni yozuvda belgilash xususiyatlarini hisobga olish zarur. Savod o'rgatishda bo'g'inlab o'qitish tamoyili qabul

qilingan. Shuning uchun o'qishga o'rgatishning birinchi kunlaridayoq o'quvchilarni bo'g'inlab o'qish mo'ljallab o'qishga o'rgatiladi. Savod o'rgatishda o'zbek alfavitidagi xarflar to'rt variantda (bosma va yozma, bosh va kishik xarflar) ishlatishini ham xisobga olish zarur. O'qish yozish murakkab psixo-fiziologik jarayon hisoblanadi. O'qish va yozishni endigina urayotgan bola barsga elementlar harakatlarini yaxlit bir xarakterga aylantira olmaydi, bola ushuncha har bir element mustaqil harakat ba'zan juda qiyin psixologik jarayon bulib irodani. diqatni aqlnigina emas balki jismoniy harakatni talab qiladi. O'qishga o'rgatishda tovushlarni qo'shish qiyin harakat hisoblanadi. Ko'p o'quvchilar tovushlarni alohida talaffuz qiladilar ammo bo'g'in hosil qila olmaydilar. Bu qiyinchilikni bartaraf qilish ushuncha nutq organlarining rivojlanish xususiyatlariga e'tibor berish zarur. Dastlabki yozuv jarayonida ko'pgina mustaqil faoliyatni bajaradilar: ruchkani to'g'ri ushlab daftarni to'g'ri qo'yish. harfni yozishga o'rganish bilan uning shaklini, elementlarini, chiziqlarini hisobga olib daftar qatoriga singdirishni qator bo'ylab ruchkani qanday harakat qildirishni esda saqlashni: So'zni yozganda harfni harfga qanday qo'shishni bilishi va so'zning bir qatorga sig'ish sig'ishmasligini hisoblashi ko'zni daftarga yaqinlashtirmasdan to'g'ri o'tirishni esda tutishilozimdir. Eski maktabda o'qish bilan yozish bir vaqtda o'rganilmagan avval faqat o'qish o'rgatilgan. O'qish hatto (bo'g'in) usuli bilan yozish bir vaqtda o'rganilmagan. O'qishga o'rgatishning «xijoi qadimiy» deb atalgan. Bu usuli asrlar davomida hesh qanday o'zgarishsiz davom etib klgan. Turkistonda ochilgan rus-tuzem maktablari savod o'rgatishda ma'lum darajada ijobiy rol o'ynadi. Rus-tuzem maktablarining o'zbek sinflarida o'zbekcha xat-savod o'rgatish metodi 1900-yildan boshlab asta-sekin isloh qilindi: xijo metodidan tovush metodiga o'tildi. 1900-yillardan rus-tuzem maktabi o'zbekcha sinflarning muallimlari tovush metodi asosida tuzilgan tatarsha alifbedan foydalanganlar. Bu kitobning tili va mazmuni o'zbek sinflariga mos kelmasdi. 1902-yilda Saidrasul Saidazizovning tovush metodi talabiga muvofiq tuzilgan ona tili alifbesi «Ustodi avval» nashr etildi. «Ustodi avval» nashr qilingandan keyin o'zbekcha xat-savod o'rgatishda yangi davr boshlandi. Tovush metodi savod o'rgatishning eski usulidan tamomila farq qilib, o'qitishni osonlashtirdi, ta'limni bola tushunadigan, anglaydigan ta'limga, aktiv ta'limga aylantirdi. «Ustodi avval» ush bo'limdan iborat: birinchi bo'lim hozirgi termin bilan aytganimizda, alifbe davridir. Avtor bu bo'limda arab alfavitidagi harflarni alfavit tartibida emas, balki harf orqali ifodalangan tovushning talaffuzi osonqiyinligini, harflarning yozilishi sodda yoki murakkabligini e'tiborga olgan. Avtor bu harfning yozuvda bir necha xil shakllar kelishi xat-savod o'rgatishni qiyinlashtirishini hisobga olgan: alifbe davrining boshida deyarli har doim bir hil shaklda qo'llanadigan harflarni bergan, shakli yozilish o'rniga qarab turlicha bo'ladigan harflarning so'z boshida, so'z o'rtasida, so'z oxirida va nihoyat, alohida yozilish shaklini berib, ularga mos misollar keltirilgan. Masalan, q harfini tanitish ushuncha qor, uyqu, oq so'zlarini, g' harfini tanishtirish ushuncha g'or, tog', so'zlarini tanlagan. Muallif soddadan murakkabga